

HALK MİMARİSİ HAKKINDA DÜŞÜNMEK*

Yazan: Henry GLASSIE
Çeviren: Abbas KARAKAYA**

Yapılar da şiirler ve törenler gibi kültürü *yapan* öğelerdir. Yapıları tasarlayanlar yaptıkları işi farklı farklı ussallaştırır. Kimileri yaşadıkları yerde ve toplumda bu işlerin çok eskiden beri böyle yapıldığını söyler. Kimileri ise yaptıklarının bilimin evrensel kanunlarını açık ve doğru bir biçimde yansıttığını ileri sürer. Ama hepsi de kendi küçük deneyimlerinden yola çıkarak bir şeyler yaratırlar.

Her mimar güzellik, fiziksel rahatlık ve toplumsal uygunluk anlayışını kossullandıracak belli bir mimari ortama doğar. Mimarlık bilgisi ile kafaları doldurulmadan önce gözleri görmüş, elleri dokunmuş ve zihinleri gördükleri manzaraların bütünlüğünü anlamaya çalışmışlardır. Bu sırada mantıksal sınıflamalara tâbi tutmadan yaşantı parçacıkları biriktirmeye başlarlar. Ana baba kucagının yumuşaklığından ve koruyuculuğundan kurtulup, düşe kalka dış dünyaya açılırlar. Burada kendilerini evde hissetmeyi ve barınmayı öğrenirler. Bu ilk deneyimler bellekteki bağlantıların özünü oluşturur.

Diyelim ki bir ev yapılacak ve o evi yapacak olan benim. O zaman orada kırmızı renkli kil ve etrafa saçılmış solgun kalas yongaları olacaktır. Dışarıda bir meyva bahçesi, içeride salon girişinde

duvara asılı çifteler yerini alacaktır. Pürtüklü çam kerestelerinin üzerindeki kalın beyaz boya bana aile ocağımı çağrıştırarak, köpeklerin havlamalarını, sundurmadaki yaşlı adamların yumuşak seslerini, mutfağın tabanına serili muşanbanın serinliğini , kızaran *bacon*'nın(özellikle ince ince dilimlenerek yenilen hayvanın böğür etinden yapılan tütsülenmiş domuz eti) kokusunu hatırlatacaktır. Çevik hareketlerle yerde dolatırılan bir çalı süpürgesi eşliğinde, Hazreti İsa'ya adanmış bir ilahinin sonsuz melodisini söyleyen kadının sesindeki ritim dolduracaktır o yuvanın her tarafını.

Yaşımız büyüdükçe geleceğe ait projelere aldırılmadan belleğimiz dallanıp budaklanır. Kültür, içsel bir çağrışımlar kaynağı biçiminde genişler ve gittikçe estetik bir düzen kazanır. Kimi şeyler insanın hoşuna gider, kimileri gitmez olur. Yaşantılar artarken bellek derinleşir ve kültür öğrenmenin etkisi ile daha da karmaşıklaşır.

Bir mimarın dikkat alanı eğitim yoluyla daraltılsa bile- ki bu ister bir marangoz ustasının tozlu işliğinde, ister bir üniversitenin yerleri cilalı sınıflarında olsun- geçmiş yaşantılar toptan silinmezler. Onlar bir yolunu bulup ortaya çıkana dek beynin ilginç mağaralarında ve

* Yazının dilimize çevrilmekte olan kitabı Vernacular Architecture (Halk Mimarisi) adlı kitabından bir bölüm.

** Indiana Üniversitesi Doktora Öğrencisi

kasların eski alışkanlıklarında yaşayıp dururlar. Eğitim bunlara sadece yeni bir katman ekler. Öğretmen de bilgi aktarım sürecine, öğrettiklerinin içeriğiyle olmasa bile usulleri, öğütledikleri ve öğretim teknikleri ile kendi kültürel değerlerini katar. Öğrenciler bunları ya benimser ya da bunlara karşı çıkar. İç dünyamızda yeni fikirler eskileriyle karışır veya yanyana varolmayı sürdürürler. Duyumlarla beslenen zihin, tutarlılık kaygısı olmaksızın oradan oraya gider gelir. Sürüp giden öğrenme sürecinde, planlanmış olan tesadüfi olanla karşılaşır ve icraat halindeyken, insanın kendini tam anlamıyla işine adanmış, yoğunlaştığı anlarda çözümler ortaya çıkar.

Eğitimin sıklığına rağmen mimar, aynı anda hem yetkinleşmiş hem de kafası karışmış birisi olarak kişisel bütünlüğünü korur. Yapıcısının bu kafa karışıklığından yapılar da nasibini alır. Sonuçta görüntü bakana uygun gelir, çünkü yapı, mimarın mimar olmayanlarla, yani yapıları seyretmek ve onlara girip çıkmakla yetinenlerle paylaştığı yaşantıları da içinde barındırır. Şüphesiz bu yaşantıların hepsi A'dan Z'ye kadar yapıya aktarılamaz, ama aktarılan da yeterlidir zaten. Yapı işlevini görür çünkü mesleki pratiğin sıkı rutini ile kültürel çağrışımların gevşek kavrayışını kendinde bütünleştirir. Görünen mimari plan, mimarın kendisinin de benimsediği, üyesi olduğu toplumun güzellik, toplumsal ilişkiler ve siyasi düzenine ait normlarını alttan alta özümsemiştir.

Mimarlık bir gizilgücün gerçekleştirilmesidir, bir düşüncenin izdüşümüdür. Bu dünyadaki şeyler, mesela bu cümle veya bir saray aklımıza önce plan olarak gelir. Planlar belleğimizdekileri, o anki

mevcut durumun idraki ile harmanlar. Planlar şeylerde gerçekleşir ve irdelenirlerse değiştirilebilirler. Şeyler plan olur, planlar küçük kararlara ayrılır ve kararlar da niyetlere dönüşür. Ortaya çıkan her eser yaratıcının bir yansımasıdır. Eserler gözlerimizin önünde irade ve düşünce gücünün imgeleri olarak dururlar. Bu açıdan mimarlık da diğer şeyler gibidir ve bu şekilde bakıldığında yapı türleri arasında bir fark yoktur. Hepsisi de şiir ve ritüeller gibi yaşantıların düzenli bir biçimde bir araya getirildiği kültürel eserlerdir.

Eğer her yapı niyetlerin ve koşulların çarpışmasının sonucu ortaya çıkan kültürel bir gerçeklikse ve eğer yapılar arasındaki farklılıkları kültür ve çevre farklılıkları yeterince açıklıyorsa, neden bazı yapıları halk mimarisi olarak adlandırmakta ısrar ediyoruz? Bu sorunun yanıtları yok değil.

Sadece birkaç yapı çeşidi tam olarak çalışılmıştır. İhmal edilmiş bir mimari türünü dünyadan soyutlayıp adına halk mimarisi dediğimizde, onu irdelemek için ilk adımı atmışız demektir. Bu adlandırma bilinmeyenden bilinene geçiştir. Halk mimarisinin çalışılması insanlığa ait bilgilerimizi azar azar da olsa genişletmenin bir yoludur. Yaptığımız iş şudur: Yapı sanatı hakkında tam bir resme ulaşmak için daha fazla yapıyı inceleme alanına almak ve böylece insanlığın daha kapsamlı bir biçimde çalışılmasına katkıda bulunmak.

Yapıları [incelemeyi] savsaklamanın değişik nedenleri vardır. Bazıları tanımadığımız yerlerdeki insanların egzotik ürünleridir. Bazıları da vardır ki, onlar bildik tanıdık, hatta çok iyi bildiğimiz yapılardır. Sürekli yeni bir kanoni-

kıl anıt için dikkatini cömertçe harcayan mimarlık tarihçisi de muhtemelen ciddi bir çalışmanın konusu olmayan bir evde oturuyordur. Bazı yapıların neden çalışıldığını ve diğerlerinin neden çalışılmadığını durup düşündüğümüzde, büyük olasılıkla 'çünkü bazı yapılar önemlidir bazıları da değildir' gibi bir açıklama gelir aklımıza. Bu açıklamanın ne kadar boş olduğunu anladığımızda, önemli sayılan binaların, görkemlilik, belki de orijinallik gibi kıymet verdiğimiz değerlerin sergilendiği yerler olduğunu, önemsiz sayılan binaların ise henüz takdir etmeyi öğrenemediğimiz bazı değerleri yansıttıklarını fark ederiz. Yani savsaklama bilgisizliğin bir işaretidir. Tekrar etmem gerekirse, adlandırma bilinmeyeniden bilinene geçiştir: Bazı yapılara halk mimarisi diyoruz, çünkü onlar akademide kabul gören değerlere yabancı değerleri içlerinde barındırmaktadırlar. Halk mimarisi olarak vasıflandırdığımız yapılar, sıradanlıkları ve geleneksellikleri ile basit akademik planlarda baskın olan ayrıcalıklı ve ilerlemeci varsayımlara karşı dururlar.

'Halk' mimarisinin farklı bir meziyeti daha vardır. Bu tür mimarinin çalışılması, bütünselliğe yaptığı vurgu ile kültürel çokselsliliği destekler. İhmal edilenin çalışma kapsamına alınması ile farklılık ve çokselslilik gerçeği gözler önüne serilir.

Mimarlık çalışmalarının bir önem-

li binalar kanonu yaratmak için neden sanat tarihi çalışmalarını taklit ettiğini merak edersek eğer, birazcık düşünmeyele bir dizi neden bulabiliriz. Nedenlerden bir tanesi çalışma yönteminin kolay olmasıyla ilgilidir. Birkaç binayı ve mimarı seçip, onları zamandizinsel olarak çalışarak tarihçilerin büyük adamları ve olayları inceleyen kolaycı yöntemlerini uygulayabiliriz mesela. Fakat halk mimarisi çalışmaları bütüncül bir bakış açısı benimsemekle ve mevcut çeşitliliğin farkında olmakla bizi daha iyi tarih yöntemlerine doğru yönlendirir. Bu yöntemler varoluşsal düzlemde eylem üzerinde yoğunlaşır ve bizi çok katlı bir zaman kurgulamasına götürür. Bazı yapıları halk mimarisi olarak nitelendirmemiz, aslında tüm yapıların doğasında kültürel ve tesadüfi öğelerin olduğunun altını çizmek içindir.

Sonuç olarak halk mimarisi çalışmaları önerdiği ölçütlere göre yapıları sınıflandırırken, yaklaşımında her zaman yapı dünyasının bütününe dikkate alır. Yani, bu yaklaşım bütünsellikten yanadır, çokselsliliği kabul eder ve insanlığın yeryüzündeki hikayesinin daha güzel anlatımları için yapıların tanıklığını kullanmanın yollarını araştırır. Gelecekte kullanımdan düşecek olan 'halk mimarisi' terimi, şimdilik mimari nesnelere gün ışığına çıkarıp anlamlarını öğrenmek istediğimiz zaman başvurduğumuz bir araçtır.